

МІЖ «МОЛОТОМ» І «НАКОВАЛЬНЕЮ»: ГОЛОВИ СІЛЬРАД ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЕЙ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО ПРОТИСТОЯННЯ 1944–1946 РОКІВ

Відновлення роботи сільських рад відразу після звільнення населених пунктів від німецьких окупантів, розглядалося радянською владою як одне з найнагальніших завдань, яке мало бути вирішене якнайскоріше. Адже за фактичної відсутності первинних осередків КП(б)У в західноукраїнських селах, голови та секретарі сільських рад виступали «основною опорою партійних і радянських організацій з мобілізації селян на здійснення господарських і політичних заходів на селі»[1, арк.64]. Алгоритм його реалізації мав приблизно такий вигляд: як правило, на бюро обкому партії приймалось рішення «про стан створення і розгортання роботи виконкомів місцевих рад відповідно до постанови ЦК КП(б)У з цього питання»[2, арк.51], яке було обов'язковим для виконання райкомами партії. Відповідальні за цю ділянку роботи інструктори райкому КП(б)У підбирали відповідну кандидатуру на посаду голови сільради, яка, за погодженням з вищим партійним керівництвом району, затверджувалася у райвиконкомі Ради.

Як і у випадку з відновленням діяльності районних, міських та селищних Рад депутатів трудящих, регіональна влада квапилася відзвітувати до Києва про успішну ходу радянзації західноукраїнських сіл. Однак насправді ситуація з підбором та розстановкою кадрів номенклатури райкомів та міськкомів КП(б)У, зокрема голів сільських та селищних Рад депутатів трудящих, була далекою від ідеальної. Партійні чиновники – куратори низових ланок органів радянської влади на місцях, зіткнулися з серйозною проблемою у формі пасивного спротиву населення насадженню чужих для нього політичних інститутів.

В особі призначуваного більшовиками голови сільради місцеві мешканці вбачали потенційну загрозу їхній громаді. Адже сам факт призначення людини на цю посаду перетворював останнього в очак земляків на колаборанта. Тому-то переважна більшість селян не поспішали брати на свої плечі тягар відповідальності не тільки перед державою, але й сільською громадою. З іншого боку – районні партчиновники (в масі своїй – немісцеві), які «курували» процес відновлення роботи сільрад, боялися брати на себе відповідальність за кадрові призначення, «дуже слабо, а то й зовсім не використовували місцевий актив, і ще гірше – не висовували його на керівні пости районної і сільської роботи». Як наслідок, непоодинокими були випадки, коли тривалий час після визволення «в селі було відсутнє керівництво (голова сільради і секретар)»[3, арк.7].

Сучасники подій згадують, що «робота секретарем сільської Ради тоді була важка і небезпечна та й освіта у цих людей була невисока. Влада

вимагала від них виконання планів зі збору податків (контингенту), з розповсюдження облігацій позики, із заготівлі та вивезення лісу, із заготівлі молока та ряд інших вимог. За невиконання цих завдань можна було не лише позбутися роботи, але й отримати декілька років тюремного ув'язнення або висилки на виправно-трудові роботи. З другого боку, якщо голова дуже старався і співпрацював з радянською владою, то міг отримати покарання від боївок СБ УПА. Тому окремі люди, яких призначали головами, намагалися якнайшвидше позбутися цієї посади. Так, головою сільради у Войникові (тодішня Станіславська область – автор) Мирослав Безрукий працював один місяць, Л.Заремба – два місяці, Іван Сорока – чотири місяці»[4, с.55].

Автор спогадів максимально чітко змодельював систему координат, в якій доводилося працювати сільському керівництву: з одного боку – небезпека бути вбитим або ж, в кращому випадку, покараним повстанцями за співпрацю з «більшовицькими окупантами», а з іншого – радянською владою за «пособництво бандерівським бандформуванням». Прийняття неправильного рішення могло коштувати життя і здоров'я як голові сільради, так і його родині.

Як уже зазначалося, кандидатури на посаду голови сільської ради зазвичай підбиралися із середовища місцевих активістів. У кращому випадку призначалися ті, хто обіймав цю посаду до війни. Перевага надавалася активним і відкритим прихильникам радянської влади. Одним із основних критеріїв оцінки їх роботи було виконання плану визначених державою обсягів сільгосппродуктів та готівкових коштів, якими обкладалися селяни в 1944–1946 роках.

Важливим показником ефективності діяльності сільрад загалом і їх голів та секретарів, зокрема, була також «конкретна дієва допомога партійним і радянським організаціям у розкритті ворожої ідеології українсько-німецьких націоналістів і залучення селянства до активної участі в ліквідації залишків націоналістичних банд і їхніх пособників – куркульства»[5, арк.64].

Намагаючись створити ілюзію широкого соціального представництва в органах радянської влади, партійне районне керівництво всілякими способами намагалось залучити до роботи молодь «комсомольського» віку. За фактичної відсутності осередків ВЛКСМУ у селах та масової підтримки сільською молоддю українського повстанського руху, більшовицька влада за найменшої нагоди активно пропагувала роботу молодих посадовців. До числа таких можна віднести голову сільради с. Янів Буданівського району Тернопільської області «сільського хлопця тов. Твердохліба. Він зумів організувати усіх селян на виконання державних і політичних завдань, створив при сільраді великий актив із селян села (більше 50 чол.), в селі створено велику групу самозахисту. В результаті хорошої організації сільради бандам оунівців жодного разу не вдалося проникнути в село»[6, арк.66].

Важливим джерелом керівних кадрів низової ланки радянських органів влади слугували демобілізовані бійці Червоної армії та партизанських загонів. Зовсім незначний відсоток серед очільників сільських рад складали відряджені зі східних областей.

Зважаючи на домінування в регіоні українського населення, переважна більшість голів сільрад були українцями. У селах компактного проживання мешканців інших національностей траплялися випадки призначення на цю посаду представників цього етносу, зокрема поляків. Останніх, як слушно зауважує О.Калакура, влада часто використовувала «для провокування польського населення на боротьбу проти українських націоналістів» [7,с.326]. Ті ж, у свою чергу, піддавали сільських голів польської національності масовим репресіям, мотивуючи свої дії тим, що «поляки краще ставляться до виконання заходів, які проводить радянська влада»[8, арк.1]. Особливого поширення такі акції набули в 1944 році.

Справедливості ради варто зазначити, що представники сільської влади піддавалися переслідуванням з боку українського повстанського підпілля не стільки за національною ознакою, скільки за політичними переконаннями і ступенем активності виконання ними посадових обов'язків. Наприклад, «в с. Княгинин Дубнівського району Ровенської області 2 квітня 1944 р. призначили голову сільради, а 3 квітня бандити його вбили, залишивши записку: «Хто піде в райоргани і буде виконувати їх вимоги – всі будуть страчені». Впродовж другого півріччя 1944 року тільки в Шумському районі Тернопільської області було вбито 14 голів та секретарів сільських рад, в Кременецькому – впродовж лютого–жовтня 1945 р. – 16 голів сільрад, 25 активістів району, 45 місцевих жителів, що симпатизували радянській владі. Станом на серпень 1944 року в Поморянському районі Львівської області «у 8 сільрадах було винищено весь керівний склад сільрад», у Степанському районі Ровенської області «впродовж лютого–травня 1944 р. – 5 голів сільрад, з них – троє з сім'ями й убито 3 секретарів сільрад» [9, с.134].

У червні 1944 р. на нараді секретарів райкомів КП(б)У по кадрах Ровенської області секретар по кадрах Тучинського райкому заявив, що «в нашій сільраді уже вбито 7 голів: тільки почне роботу, тільки провів ту чи іншу кампанію, обов'язково через 2–3 дні вб'ють»[10, арк.2]. І.Компанець, інформуючи Київ про стан справ у Тернопільській області станом на кінець літа 1944 р., зазначає, що тільки за серпень бандитами вбито 13 голів сільрад і 4 взято ними і відведено невідомо куди, вбито 37 сімей активістів»[11, с.268].

Така ситуація, як засвідчують архівні документи, була доволі типовою для того часу. З цілковитою впевненістю можна стверджувати, що влада свідомо використовувала сільський актив у якості заручників ситуації. Опинившись між «молотом» (українські повстанці) та «наковальнею» (радянська влада), місцеве населення, за незначним винятком, всілякими способами намагалося уникнути «честі» представляти радянську владу на селі. У свою чергу, в силу об'єктивних обставин влада у перші повоєнні роки змушена була йти на певний компроміс, свідомо закриваючи очі на не зовсім «правильні» сторінки біографії кандидатів на посади сільських голів. Так, упродовж перших місяців після визволення в Ровенській області було відновлено роботу 890 сільських рад. Що показово – їх головами призначено «50 % раніше працюючих старостами під час німецької окупації». Влада

змушена була піти на такий крок, оскільки катастрофічно бракувало «перевіраних кадрів з числа місцевого населення, чи зі складу партизанів, а також прибулих зі східних областей». До того ж місцеві активісти боялися йти на посаду сільського голови, бо «навіть наявний склад при добросовісному виконанні своїх обов'язків перед радянською владою піддається жорстоким репресіям зі сторони націоналістів»[12, арк.209].

Як засвідчують документи, випадки призначення «сумнівних» людей на номенклатурні посади органів радянської влади низового рівня в 1944 р. були непоодинокими, що вимагало неабиякої сміливості від обох сторін.

Тим не менше, влада намагалася тримати під постійним контролем діяльність голів сільрад і за найменшої підозри в нелояльності їх звільняли з посади. Аналіз архівних даних дав підстави для висновку, що впродовж досліджуваного періоду спостерігалася зростаюча динаміка посилення контролю за «політичною благонадійністю» голів і секретарів сільрад.

До категорії підозрюваних традиційно відносилися особи, котрі в період війни залишалися на окупованій території. Зауважимо при цьому, що йшлося не тільки про вихідців з місцевого населення, але й так званих «східняків».

Після завершення війни – друга половина 1945–1946 роки – намітилася очевидна тенденція, по-перше, до ширшого залучення в органи партійно-державного управління різних ланок демобілізованих червоноармійців, по-друге, збільшення кількості комуністів та комсомольців серед номенклатурних посадовців, в тому числі – й голів сільрад.

Далеко не однозначним було ставлення самих демобілізованих червоноармійців до радянської влади загалом, та її бажання залучити їх до роботи в управлінсько-господарській структурі, зокрема. З одного боку, як цілком слушно зауважує П.Киридон, «психологічний стан учорашніх фронтовиків зумовлював їхні сподівання в мирний час посісти гідне місце в правлячих групах»[13, с.117]. А з іншого, не бажаючи бути використаними владою як інструмент для придушення українського повстанського руху, всіляким чином намагалися «ухилитися від участі у спеціальних групах з винищення націоналістів»[14, арк.9]. Оскільки антиповстанські акції, як правило, проводилися за опосередкованої чи безпосередньої участі голів сільрад, не поспішали давати згоду на своє призначення на цю посаду.

Таким чином, в 1944–1946 роках питання підбору і розстановки керівних кадрів низових структур радянської влади в Західній Україні вирізнялося своєю актуальністю. Процес відновлення більшовицько-радянського політичного режиму проходив на тлі гострого збройно-політичного протистояння, особливо на теренах повстанського запілля. В цих умовах саме сільський актив в особі голови та секретаря сільради мусив стати опорою офіційної влади на місцях, сполучною ланкою між нею та населенням краю. В силу низки об'єктивних причин кандидати на ці посади рекрутувалися з числа місцевого населення. Варто зазначити, що люди, котрі зважилися обійняти ці посади в перші повоєнні роки, наражали своє життя на

реальну небезпеку. Не завжди методи роботи голів сілрад оцінювалися односельчанами однозначно, однак слід віддати належне їхній самовідданій праці заради майбутнього, котре, на жаль, кожному з них бачилося по-різному.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі - ЦДАГО України), ф. 1, оп. 46, спр. 811, арк. 64.
2. Державний архів у Львівській області, ф. П-5001, оп. 2, спр. 3, арк. 51.
3. Державний архів у Тернопільській області (далі –ДАТО), ф. П-1, оп. 1, спр. 120, арк. 7.
4. Цюп'як Р.О. Криваві сорокові / Роман Цюп'як. – Калуш : ТзОВ «Видавництво «Акцент»», 2009. – С. 55.
5. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 46, спр. 811, арк. 64.
6. ДАТО, ф. П-1, оп. 1, спр. 279, арк. 66.
7. Калакура О. Поляки в етнополітичних процесах на землях України у ХХ столітті / Олег Калакура. — К. : Знання України, 2007. — С. 326.
8. ДАТО, ф. П-35, оп. 1, спр. 8, арк. 1.
9. Стародубець Г. Місіонери червоної влади (партійно-радянська номенклатура західноукраїнських областей в 1944 - на поч. 1946 рр.). – Житомир, 2016. – 348 с.
10. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 45, спр. 961, арк. 2.
11. Літопис УПА. Нова серія. Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля ... – Т.4. – С. 268.
12. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 75, спр. 61, арк. 209.
13. Киридон П. Правляча номенклатура Української РСР (1945–1964 рр.): монографія ... – С. 117.
14. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 23, спр. 1787, арк.9.